

כמה פנים לאמת ההיסטורית?

(בשולי „עבר בהווה“ לדוד כנעני — „אורלוגין“ מספר 11)

ש. בנדב

כלב-הסילוף ההיסטורי

במאמר המתפרסם בגליון האחרון של „אורלוגין“ מטפל דוד כנעני בבחינת הרומן ההיסטורי העברי.

במאמר זה שולל ד. כ. את עמדתו של ש. צמח שטען במסתו, שהודפסה בגליון מס. 7 של „בחינות“, כי „הסיפור הייסטורי — במקום שהוא היסטוריה אינו רומן, ובמקום שהוא רומן אינו היסטוריה“. ד. כ. סוקר סוגים שונים של רומנים היסטוריים ומגיע למסקנה שיתכן רומן היסטורי המסביר את הרעע גיבורי „עם“ מערכת קוארדינאט-סות היסטוריות, המבנה הכללי, המורשת הלאומית, היסטואציה המדינית, סיב הי תודעה“. ואין ספק שיצירות לא מעטות, בספרות העולמית, וגם „מלך בשר ודם“ לשמיר בפרוזה הישראלית, מצדיקות סחות או יותר, עמדה זאת.

אך תוך כדי מהלך הארגומנטציה שלו, המתובלת משלים ומובאות, מעלה בעל-המאמר דעות האומרות דרשני. מוכיחות הן, כי יכול אדם לצאת מהנחה נכונה (שלילת הספקנות באפשרות יצירתו של רומן היסטורי) ולהגיע למסקנה נכונה שיתכן, כדברי חכמים, „תיאור מקיף ורב-צדדי של חויית-תקופה... החיאה פיוטית של בני-אדם הנוטלים חבל במי-אורעות היסטוריים“ וגם לסטות מן הדרך. כי הסיכום עצמו לא מקורי הוא, בא-שר הוא נוסח על ידי אבות המארכסי-זם במאה הקודמת. אולם הדרך, בה בחר כנעני כדי להגיע למטרה זאת, קבועה מראש, הוא בעצמו סללה — במכשירי השקפת-עולמו...

כנעני מצוין (ובצדק) שבכל תקופה נסכו סופרים את טעם-ימיהם ואת מגמותיה המדיניות ביריעה ההיסטורית אותה רקמו: פויכטוואנר גידש, למשל, את „גירון הכוזב“ בהרהורים התרשי-מיות שעלו בו נוכח עלייתו של גירון המודרני, היסלר, אל צמרת השלטון; אלכסיי טולסטוי, שיצר בתקופת ההתחדשות הגדולה אותה חייה מולדתו בהתחלת המשטר הסוציאליסטי, ראה טעם מיוחד בחיבורו של ספר על קברניט התחדשותה של רוסיה בימים עברו — פיוטר הראשון. ד. כ. מסכם ש. אין יצי-רה היסטורית אלא אקטואלית“. ועד כה יסה ונכון הכל. אך, כמו תמיד, כש-המדובר הוא בבני סיעתו, מתחיל הכל להתערער ולהסתלף עם ראשית הנגיעה במוטיב היהודי. קליא, המזה של הייסטוריה, מתחילה להתחפש בשטרימל ולהתנבא בסגנון שונה, „ספציפי“.

הבחינה המעמדית, אשר אליה מסב כנעני תשומת-לב כשהמדובר הוא בעם העברי העתיק, או בשאר עמיהעולם בכל התקופות ההיסטוריות — נבלעת ומטשטשת מנגיעה ראשונה ביהודים שב-כל התקופות ההיסטוריות לאחר התסור-רות היישוב העברי בא"י. הסופרים הציו-נים, מסביר כנעני, לא התעניינו בימיה ביניים בהם גילו רק את „הסרעות, הגי-

רושים, הביזוי, הסחד“, כי „סופרים אלה היו חניכי הציונות, אשר ריכזה את תשור-מתהלב במצבו של העם כמיעוט נרדף“. לחיזוק דבריו אלה מונה כנעני סידרה של יצירות („אוריאל אקוסטה“ לטברסקי, „שלמה מולכו“ לקבק וכו'), אשר גיבורי ריהן אינם שייכים לימיהביניים, אלא לתקופות שונות שנקפו אחריהם. מכאן מסתבר שהסופרים הציונים, לפי עדותו של כנעני, ראו מחשך ותולא בכל הת-קופות בהן פירוש התימאטיקה ההיסטור-רית הוא העלאת היחסים בין עמישראל על שכבותיו לבין המעמדות השונים של עמיהעולם.

במידה שהבעיה היהודית מקבלת את צורתה הידועה בתקופת האימפריאליזם, מאבד גיתוחו של כנעני את אופיו האר-בייקטיבי. במקום טעמד מופיע אצלו מר-שג הדור. „הדור“ שבא אחרי ההשכלה, מבאר ד. כ., „דין-ודברים חמור היה לו לא-דווקא עם „מורדי האור“, (1) (מקי צתו החל אפילו להתרפק עליהם) אלא עם ההתבוללות, עם קסמי תרבויות גדו-לות וזרות“. ניסוח זה — ריח סובייקי-טיבזים פוליטי ואידיאליזציה של העבר גודף ממנו. מיטיב היה כנעני להתבטא אילו כתב שהחמרת ההתחרות הלאומית והרחבת היקפה דחפה את הבורגנות הי-הודית לעמדות ריאקציוניות יותר ויותר, לכריתת ברית עם הריאקציה הרבנית ולי-הטפת לאומנות שונאת-זרים דרך שופריה התרבותיים — הסופרים הציונים. גיבורי ריהם של אותם סופרים הם „אנשים הי-מתרחקים או שבים אל עמם“, כהגדרת כנעני. (וידוע גם ידוע שאצל ברקוביץ, או קבק, יהודי המתמסר לפעילות מדינית למען הסוציאליזם ואחות-העמים מוצג תמיד בבחינת „איש המתרחק מעמו“, — כשהמושג „עם“ משמש, התחפשות לשר-גית נוחה למושג בורגנות).

דוד כנעני ממשיך וקובע ש.אצלנו נשתבשו הדרכים אל העבר. הספרות הי-חדשה, בת-לוייתה של הציונות, חניכת לכאורה לתחושת הרדיפות ההיסטוריות. שהרי כל תנועות התחדשות לאומית פו-נות אל העבר, כדי לשאוב עידוד, סמ-לים ורמז לעתיד-לבוא. בשכבות-התודעה העמוקות ביותר של העם נתפסה תמיד הציונות כ ש י ב ה , באיחוי קשר שנוחך. לא כאן המקום להוכיח שתנועת התחדשות חברתית מודרנית יר-צאת דווקא מניתוח ההווה, כדי לערוך את מערכותיה, ולפנייתה לעבר אין כל חשיבות מכרעת. תנועת השחרור של העם הסיני, למשל, המודרכת על ידי מפלגתו הקומוניסטית, לא היללה את מרד הטאיפינג במאה הקודמת כדי „לש-אוב עידוד, סמלים ורמז“, אלא פעלה קודם-כל בהתאם למסקנות הניתוח הי-מארכסיסטי של המצב בעולם והחברה הסינית (אם כי נושאה מעלים, תוך אה-דה, את זכרם של אותם מורדי טאי-פינג). כן נמנע שלא נתעכב על אותה „שיבה“ מיסטית, כדי להוכיח ש.חלו-מות הגאולה“ לא היו בחזקת איחוי קשר שנותק“ כלל וכלל, כי אם כמיהה ליציאה מן הדיכוי המעמדי-לאומי שקר-בנותיו היו השכבות העממיות של העם היהודי. חשוב המשפט, האומר ש.אצ-לנו נשתבשו הדרכים אל העבר“.

ברצותו לספר לנו על חולשת הרומן הייסטורי העברי, אין הוא שואל את עצמו האם ההיסטוריוגראפיה היהודית, עליה מסתמכים הסופרים, אינה אחראית לכך במידה מסויימת. כאן הגיע, למעשה, בעל-המאמר לנקודת מפנה.

ככל הבונים תל-חלום על הנושא הייסטורי בספרותנו מתעלם גם ד. כ., או שוכח, כי כותבי ההיסטוריה הזאת שייכים למעשה גם הם למעמד מסויים ולזרם מוגדר, ומכאן שראו צורך להבי-ליט בעבר היהודי את אשר רצו ואשר היה נוח להם.

ההיסטוריה היהודית היא ללא ספק אחת, אבל תיאוריה מרובים. ברש, קבק, י. טברסקי ושאר כותבי רומנים היסטור-ריים על עבר עמנו ינקו את השקפת-עולמם מיוסט, גרץ ודובנרב, רבני ההיס-טוריוגראפיה היהודית-הבורגנית — ובי-צירותיהם של שניים אחרונים אלה קבור במידה רבה „כלב“ הסילוף ההיסטורי והרומנטיזציה המכוונת של תולדות יש-ראל.

(1) היינו, עם כוחות הקלריקאליזם הי-חשוך.

כמה פנים לאת ההיסטורית?

ש. בן-דב

ב.

דוד כנעני מונה משלים רבים של "הווה בעבר", כלומר, של אותה העובי דה הידועה, שסופרים מודרניים האירו את מאורעות העבר לאור האקסואליות פאסט כתב את ספרטאקוס עקב "התבכי רות הריאקציה בארצות-הברית", זיאבו טינסקי חיבר את "שמשון", כדי למצוא אב קדמון בעל פרסטידה ל"עיקראמוי נתו", אשמן יצר את "החומה", המבי ליטה את "באחת ידו עושה במלאכה ואי חת מחזקת בשלח", מחמת "הסיטואציה הרומה" בין ימי עזרא ונחמיה ומאורעות שנות-השלושים בארץ-ישראל, אליבא דדוד כנעני. אולם כנעני אינו אומר ולא כלום על זה, שעם ציון האמת הבאנאי לית כי ההווה משפיע על ראיית-העבר אין מסתיים תפקידה של הביקורת המחיד קדמת, כאשר המדובר הוא ביצירה שזכרו. יען-כי ספרים, כגון "ספרטא-קוס" לפאסט, אינם משקפים את "הגי ברת הריאקציה בארצות-הברית" בלבד אלא תופסים את מקומם במסורת התרי בותית של מעמד הפועלים, המנהל מאי בק מהפכני גכון מבחינה היסטורית מדעית. לעומת זאת "שמשון" לזיאבו טינסקי אינו אלא סרי תרבותה של הבורי גנות הלאומנית, השואפת להנציח את השקפת עולמה הבלתי נכונה מבחינה היסטורית-מדעית. לפיכך תמוהה העובי דה שדוד כנעני מתנפל דווקא על פאסט בהכריוז ש"סיפור-אגדה בלתי-מוצלח הוא, שדוד שלישי של עבדי-מכרות. עבד-בן-עבד בן-בנו של עבד יצינו אוי תו הליכות אצילות של בן-חורין". מה נוח, הלא כן בואת מעיד דוד כנעני. שאין הוא בכלל מסוגל להבין את מהות התקוממות של מדוכאים בדורות-העבר, ולא-אף הציטטות המרובות מאבות המארכסיזם, השקפת העולם המהפכנית — ממנו והלאה.

אבל חשובה יותר במאמרו הארוך של ד. כ. היא הנקודה, (או מוטב להגיד חוסר הנקודה), הגוגעת למקורות כתבי הספרות ההיסטורית העברית.

בספרותנו גודעת הנטייה לספל דוכאז בגיבורים ידועי-שם, מציינ דוד כנעני ומוסיף, שהדבר מקשה על הסופר. אך השאלה הנשאלת כאן במה מוסי ברת נטייה זאת? האם לא באופי כתיבת ההיסטוריה, אשר הבליעה כמעט לחלוטין את מצב ההמונים לטובת "הוגי הדעות"?! אבי ההיסטוריוגרפיה היהודית-הבורגנית, גרץ עצמו, מעיד כי בשבילו אין תולדות העם היהודי אלא, ובעיקר, "היסטוריה של סבל ושל חכמים", מה שהעניק לברש את ההשראה לכתיבת "הנשאר בטולידו". הרצאת האירועים וסיבתיותם אצל גרץ מחזירה אל מול סני הביוגרפיה (המסובלת בקורטוב של רומנטיזם). והצדק היה עם אברהם גייגר בנסחו את ססקדינו החמור לגבי היסטוריוגרפיה הגרצית: "געשיכטען אבער קיינע געשיכטע" (סיפורים, או לא היסטוריה).

וזה הדין לגבי נקודה רגישה נוספת בתולדות היהודים: יחסיהם עם עמי העולם, נקודה הסובלת ביותר מידי הסופרים העבריים. במכתב, ששלח ב"16 באוקטובר 1885 לקריסטלן, מתפאר גרץ בעובי דה שלא הדגים את נקודות ההצטלבות בין תולדות היהודים לבין ההיסטוריה העולמית, והלל עצמי זה יש לו על מה להתבסס. מכאן שאבו עשרות סופרים את "הניגוד הנצחי" בין ישראל לבין העמים ויצרו עשרות סיפורים ללא ערך היסטורי או ספרותי. לחובתו של גרץ יש עוד להוסיף, שקיבל את נתוני התגנך

המסורתיים ללא צל של ביקורת רצינית, שהוא רואה באנטישמיות המודרנית את המצאתם של כמה מלומדים בעלי מוח עקום ואת המניע של ההיסטוריה היהודית בתסקיד אשר ההשגחה האלוהית הטילה על היהודים "ללמד את האמיתות הנשגבות ואת המוסר הנעלה ביותר", כלשונו. הוא מגיע לשיא בכואו להאי שים את קודמו, ההסטוריון יוסט, באי דהה יתרה למורדים יהודים, שהתקוממו על האימפריה הרומאית מחד, ובחלקו תשבחות לצארי-רוסיה — מאידך: "יש להודות" לאלכסנדר הראשון על ש"ניסה להכניס סדר" ביהדות הפולנית, ניקולאי הראשון השקיע גם הוא "מאמצים הר" אויים לשבח" לשיפור מצבם החומרי של היהודים, ואלכסנדר השני הפעיל את החוקים האנטי-יהודיים "ברוח של ציד-קה שוחרת טובות". ולא מקצה הוא, שאין הסיפור, או הרומאן ההיסטורי העברי, מגלם אף דמות חיובית אחת של מהסכן יהודי, אשר השליך את נפשו מנגד, כדי למגר עריצות הפוגעת ביהודים ובלתי-יהודים כאחד. המודלים החיים הרבים לא השכילו לחדור מכעד הצעיף הכבד, שההיסטוריוגרפיה הבורגנית והאידיאולוגיה הלאומנית כיסו בו את עיני חיוצרים הספרותיים... ותחי השתדלותם בחצרות הפריצים והגבירים שמעון דובנוב, המוחזק עד היום הזה בעיני החוגים הבורגניים והסוציאלי-דמוקרטיים כאוטוריטה עליונה בשטח הנידון, עבר במשך חייו התפתחות אופיינית, שהיא תקציר התפתחותה הרעיונית של הבורגנות היהודית: פתח בפעילות ראייונליסטית, תבע את ביטול ה"חינוך הלאומני-קלריקלי, הניתן ב"חדרי-ים", — אך שינה במשך הזמן את השקפותיו. דובנוב דגל בתורת האבסטרקציה היהודית, המתנגדת לראייה נכונה של ההיסטוריה היהודית בתור חלק של תולדות העמים שבקרבתם חיו ושל המש"רים שגרמו לסבלותיהם.

לא כאן המקום לנתח את השקפותיו. אולם מעניין לציין שהוא הציג את תנודות-השחרור של אותם העמים תוך-כדי זריעת אי-אמון מוחלט בהן, ומבארו זאת שואבים עד היום הזה סופרים לא מעטים. על המהפכה הצרפתית הגדולה מדבר הוא כפובליציסטן אנטי-סובייטי חדיש: "המהפכה הייתה אוכלת את בניה... פקודות הקונחנס... יצרו מצב קשה מאוד ליהודים רבים בפאריס... מעשים רבים קרו ליהודים שנאסרו והתענו בבתי-כלא על פי מלשיני שקר"...

וכו'... מהפכת 1848 גרמה, בין השאר, להפי קרות ההמונים החשוכים, המלחה כצל כל מהפכה ומהפכה, והביאה "לידי התנסלות האספסוף על היהודים".

בעבור דובנוב לעצב את דמותו של קארל מארכס קובע הוא:

"בלי נטילת ידיים נגע איש-החולין בקדושה ההיסטורית — שנאת הבורח למחנה שעזב, נטייה לפלסול סופיסטי... יוצר שיטת "המאטריאליזם ההיסטורי" לא יכול כל ימיו להתרומם להבנת רוח האומה, שכל דבריימיה הם פירכא כני גר שיטה מצומצמת זו", ועוד כהנה וכהנה באותו סגנון. נטיית היהודים להתבודד, כביכול, מוגדרת על ידי דובנוב כ"מניע נצחי זה בדבריימי-ישראל". אפשר להוסיף עוד מובאות רבות, אך אין טעם בכך.

אלה הם מקורות כתבי הסיפורים והרומנים ההסטוריים שלנו — עד כה.

הופעתו של ההיסטוריון המקורב

כמה פנים לאמת ההיסטורית?

(סוף מעמד 4)

לא פחות אידיאליסטית מזו שאפשר לבנותה על יסודותיו של גרץ, או זובי-נוב. במחנה הלאומני שונה רק הסגנון, עם או בלי פלסל, מארכסיסטיי. ווד כנעני במאמרו יוצר את הרושם כאילו פנים רבות לאמת ההיסטורית, רבות כסני-משקפיה. אך הגחה זאת בשי-קר יסודה: ההיסטוריה היהודית, כמו כל היסטוריה אחרת, דמות אחת לה — ודח-קא בה לא השגיתו הסופרים העברים. ההיסטוריה והסופרים הבורגניים הי-הודים לא הבינו (או לא יכלו להבין מבלי להתכחש להשקפת-עולמם המעמ-דית) —

שתולדות היהודים, לאחר סיום תקופת העבדות, ואף בזמנה, הן חלק בלתי-נפרד של תולדות העמים אתם עמרו היהודים בקשרים — ואין להפריד ביניהם,

שהאנטישמיות נובעת מתוך האינטרס המעמדי של המיעוט השליט, ואיננה הא-צלתה המתאפסית של הגנש הגויית, שהיהודים, שלא ביקרו בבית-הכנסת, אינם פחות מעניינים מאלה, שהניתו חסילין מדי יום ביומו,

שהיהודים שהשתתפו במהסכות חב-רתיות ללא סיבות יהודיות ספציפיות אינם פחות ראויים לתיאור וציון מאלה, שהתגברו למאבק העמים לשחרורם מתוך "שיקולים יהודיים מיוחדים" (ובזה עזרו למדכאים, ברובם אנטישמיים),

שכדי לחיות נאלצו אפילו היהודים לאכול, ומכאן שתנאי חייהם החומריים — להם ולא להרהורי לבם ההשפעה המכרעת.

כל הרוצה לחדור אל העבר היהודי לשם תיאורו הספרותי ייטיב לעשות, אם יינזר מכרכי ההיסטוריוזופיה הגרצית דובנובית ויגש באופן בלתי-אמצעי לבר-רור החומר ההיסטורי — בהיותו מצר-ייד, כמובן, בהבנת חוקי-ההיסטוריה שלפיהם, כלל יחסיה-יצור... מהחה את התבנית הכלכלית של החברה, את זובי-סיס הריאלי, שעליו מתגוסס בניין-על משפטי ומדיני ואשר לו מתאימות צו-רות-תחושה חברתיות מסוימות. (מאר-כס — מבוא לביקורת הכלכלה המדי-גית).

מה שחסר לכותבי סיפורים ורומאנים היסטוריים עבריים לא היה רק היעדר הכשרון הספרותי, כפי שמרמו ווד פצי-עני. מה שחסר להם, היתה הגישה הי-היסטורית הנכונה לעברם של היהודים, דבר שעליו אין הוא מרמו. אבל אל גאשימו בכך, כי גישה זו חסרה גם לו,

פ"ם, ד"ר רפאל מאהלר, לא שינתה בי-הרבה את עניי-הדברים לסובה. ד"ר מאמ-לר יודע יסה להבליט את מסירותו להש-קפת העולם המארכסיסטית ומבריו ש-מוטל עלינו להאיר גם את ההיסטוריה שלנו לאור העובדה של עליית משטר חדש, הוא המשטר הסוציאליסטי. אך מהר מאוד שופך הוא את דלי החלב, בהסבירו ש-כשם שבהיסטוריה הכללית אנו רואים שאיפה מודרגת של האני-שות לקראת צדק סוציאלי, דמוקראטיה וסוציאליזם... כן גם בתולדות עמנו הש-איפה לגאולה שלמה, גאולה בציון, הי-תה טבועה בתהליך ההיסטורי שלנו... במלים אחרות — ההיסטוריה של ד"ר מאהלר מראה לגויים את דרך הסוציא-ליזם וליהודים את ה-מתחלתא דגאולה שהיא, לא הסוציאליזם חו"ח, אלא ה-ת-חדשות העם בארצו" (עם בן-גוריון, שרת והשגריר האמריקאי בראש). רע-יון שיבת ציון" הוא-הוא המהחה לדי-דו של ד"ר מאהלר את חוסה-שני של ההיסטוריה היהודית, — ולא התפתחות המשטרים החברתיים. מי שרחוק מן הרעיון הציוני, ומכל שכן מי שמתנגד לו, אינו מעוניין בחיפוש חומר היסטורי-המוכיח את רציפות רעיון שיבת ציון. אומר מארכסיסט מוזר זה. אפשר לחי-שוש שהסופרים המחפשים נושאים וקו-אצל ד"ר מאהלר ייצרו פאנטסמאגוריה